

AVGVSTINI

STEVCHI EVGV-

BINI BIBLIO-

THECA-

RII

*

De Aqua Virgine in Vr-
bem reuocanda.

VIRTUTE DVCE,

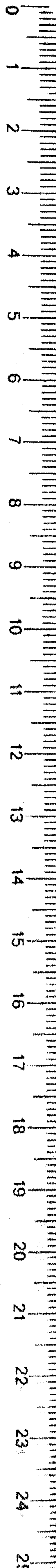

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB.

GRYPHIYM,

M. D. XLVII.

2 400 40

Safra

MADE IN SWITZERLAND

AVGVSTINI

STEVCHI EVGV-

BINI BIBLIO-

THECA-

RII

*

De Aqua Virgine in Vr-
bem reuocanda.

VIRTUTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APVD SEB.

GRYPHIYM,

M. D. XLVII.

AVGVSTINI EVGV

BINI BIBLIOTHECARI,
DE REVOCANDA IN VR-
BEM AQVA VIR-
GINE.

ORBS terrarum domina, mater
omniū gentium, bonarum rerum
fecunda parens, maiestatem eius
memoriæ repetēti incredibile des-
iderium accendit, ut eam, si non
qualis, ac quanta fuit, quoddam
certè tantę magnitudinis aliquan-
do meis oculis uideam simulacrū
quod omnium gentium denuo in se oculos, atq; ora con-
uertat, communemq; parentem omnes agnoscentes ad
instaurandam claritatem eius uniuersos concurrere cer-
nam. Atq; hoc meum desiderium, neq; prodigiosum,
inuisitatumq; haberi potest, neq; earum rerum, quas na-
turæ facultas non admittat: sed earum, quæ & naturam
habeant, ut fieri possint, & quæ nostris oculis facile con-
spicerentur si qua publici commodi, solidæq; gloriæ
cupidas, principibus nostris inesset. Simul præteritos
annos, totamq; posteritatem animo complectentes,
quæ studia hodiernam hanc amplitudinem Romæ
conciliarint secum considerarent, quibus causis omnes
nationes hanc sedem uenerandam, colendamq; sibi ma-
xime existimarint. Quibus ue pietatē, uenerationemq;
omniū gētium Roma affecuta fuerit. Tum quid aliud
superstes fuerit his, qui olim rerum potirentur, aut poss-

fit esse quantas uelint, cumularint opes, patrimoniacq; auxerint, suos in excelsa dignitatis gradu collocauerint, quam gloriam, famamq; rerum gestarum. Quarum rerum consideratio, quid aliud agere cogat eos, qui rebus moderentur, quam gloriae summi Dei, atq; immortalitati suae enixe studere, quae omnis in amplificatione publicae utilitatis perspicitur? Cui ueteres pontifices omni conatu, totaq; animi contentione incumbentes, dum nihil publica charitate antiquius habent, dum paterna beneuolentia cunctos generatim amplectuntur, fecerunt ut hunc locum omnes nationes sacrosanctum habentes uelut pietatis domicilium uenerarentur, & ad hoc sanctius aeternum pecuniam sacram omnibus e locis mitterent quas optimi principes in publicos usus transigerent. Itaq; si parem gloriam, atq; immortale decus insequuti principes adamassent, iam Romam ex toto orbe Christiano, subsidijs huc confluentibus in pristinum ferè decus restitutam conspici liceret, in quam plurimis ab hinc annis tanta pecuniae uis est illata, ut eae res effici potuerint, quae Romae ueterem potentiam, magnitudinēq; operum facile consequerentur. Mirari certè necesse est, cum tantus laudis campus pateat, cum magnitudinem animi multis in rebus principes comprobare possint, quorum tanta sit apud omnes nationes autoritas, quibus reges parere gaudeant, quin ad hanc occasionem excitati maximas res, ipsiq; in primis urbi, tum uniuerso Christianorum generi profuturas animo concipientes, sese simillimos Deo eximijs factis ostendant. Quos uiuentes uniuersi laudibus in caelum ferant, faustis acclamationibus prosequentes, incolumitatem, salutemq; eis optantes, defunctos ueluti Deos colant, eorum memoriam

riam cum admiratione repetentes. Quis autem non perspicit quanta materia laudis consequendae proposita sit, cum multa hinc inde iacentia, pietatem, charitatemq; alicuius principis desiderent, qui rerum restitutarum gloriam à cæteris neglectam sibi praecripiat, quam curis inanibus, celeriterq; extinguendis, ac perniciosis factis animos implicantes, ceteri nec sensu perceperunt, nec oculos in hanc meliorem partem conuerterunt, quorum dum uiuerent interitus ab omnibus expetebatur, defunctos contemnunt, execrantur. Eum certè, qui celsè huic religionis arci praesidet, conuenit esse, de quo praedicare solent philosophi *πεθαρχεῖν τῷ νόῳ* obtēperare menti, & rationi, quem amore iustitiae conflagrare norint omnes, quam iisdem illi asserunt uespertinum, matutinumq; sidus claritate superare *ἄθ' ἑσπερος ἄθ' ἑως, ὅτω θαυμαστός*. Neq; Luciferum aiunt, neq; uesperum tantopere admirabilem esse. Romam igitur cum uetusta religione, ac pietate, quam sanguine suo illustres animae peperere nobis, reflorentem, & ad cultum, ornatumq; priscum restitutam aspicere cuperem, huc me demum multa colustrantem, ueteresq; ruinas animo uersantem, miserantemq; cupiditas deduxit, ut Aquam uirginem reuersam in Urbem, largiterq; domos, ac paradisos, ut quōdam, foraq; influentem cernerem. Quam quidem meam cupiditatem, ne uana, aut impossibilia affectasse uiderer, non ipsa modo ratio, ac rei contemplatio, sed item experientia, & usus, probataq; oculis res uehementius incendit. Omnium enim aquarum, quas olim Romani patriae suae, ac publicae utilitatis amantes induxerant in Urbem, quibus urbs omnis, teste Strabone, uelut altero Tiberi largissime confluebat, una haec in primis largior,

uberiorque omnibus, & ad hodiernam Urbem accommodatior, minori dispendio reuocari posset. Ortus autem huius aquæ à Iulio Frontino, exitus ex arcu, passimque per urbem memorijs intelligi potest. De toto autem aquæductu discere licet si per agrum Romanum ab ortu, atque exitu aquæ uestigia quæ nunc extant, & spiramenta in subterraneum aquæductum descenduntia secutus, totum aquæ iter oculis complectaris. Sed finis Aquæ Virginis nemini non perspicuus est, cum omnes qui campum Martium incolunt, quò nunc maxima pars Urbis deducta est, hauriant ex fonte, incisiq; marmore tituli testentur, hanc esse Aquam Virginem. Estque porta Septorum, qua sepebatur, secludebaturque campus Martius à reliqua Vrbe, ad eius caput aqua transiens, tum per campum Martium delapsa pomaria, lucos, nec non lacum naumachiae influebat. Hac porta tituli marmorei conspicui testes sunt inde transeuntis aquæ, cuius arcus uetustate collapsos, Titus Claudius Germanicus Cæsar restituerit. Nicolaus etiam Quintus, memoriam facti sui posteris relinquens inscripsit marmori, quod omnes, qui haurirent, prospectarent sese fontem uirginem suis expensis restaurasse. Sistus autem superioris memorie Pontifex quod eius aquæductus detrimenta quædam sarsisset, obtinuit ut à poëtis ei caneretur

Virgineam Triuij quod repararis aquam.

Nemo igitur est, cui non sit perspicuum, Fontem Virginem esse, quem nunc uulgo uocant fontem Triuij, quod tituli priscorum Imperatorum, & recentium Pontificum testantur. Sed maxima perturbatio, multiplexque incertitia obiecta est, quòd si quis iter à campo Martio reflectat, manantis aquæ exordium scrutaturus, cum sese

in

in subterraneum iter mox aqua recondat, uix mille passus egressis urbem ex puteis illis cognita, inde recedens ab oculis, nullisque amplius indicijs perspecta, quum etiam depressis uallibus occurrētibus, per quas in lucem prodire opere arcuato eam oportuisset, nulla eius uestigia, nullos arcus, nulla omnino indicia cernas. At Iulius Frontinus docet octauo ab urbe milliario Aquam Virginem in agro Lucullano, in locis palustribus uia Collatina concipi, tum totum iter aquæ explicans, maxima parte substructionibus, aut specubus subterraneis, nonnullis autem locis propter demissiores ualles, opere arcuato, à cliuo ad alterum cliuum fluere monstrauit. Sed cum multas iuxta eam uia aquas concipi uideas, nullas tamen hodierno tempore cernes, seu conspicuis operis arcuati structuris, seu subterranea fossa ad urbem delabi. Nec fortasse ad hanc usque etatem repertus est, qui huc ingenium appulisset, cogitationeque exacuisset, ut cum in urbe titulos marmoreos aplissimos Virginis testes, ipsumque fluentem fontem habeamus, nullis tamē toto Romano agro collustrato locis, Aquam uirginem descriptam à Iulio, quæ hodie influat in urbem deprehendamus. Tum controuersiam quis dissoluat, quæ nam sit exigua illa aqua, quæ hodie ex Fonte Virginis hauritur, cum Virgo, quam descripsit Iulius, non ueniat ad Urbem, & fons ipse hodiernus cum tenuis est, ut dixi, tum breue iter extra urbem uix ad mille passus progreditur. Meo igitur opere, mea in hanc omnium gentium matrem, lucem orbis terrarum pietate, hoc omne patefactum est, (si quem Deus demittat ex cælo, qui factum hoc immortale secutus, æternumque suæ bonitatis in urbe testimonium reliquens non leues illas Sisti, aut Nicolai super hoc aquæductu

8 AVG. EVGVB. DE REVOCANDA
ductu minutias, sed omne laudis tantæ corpus ample-
xus, totam ipsam aquã, tot annis à mœnibus urbis ex-
ulem, incredibile huic magnæ patriæ utilitatem, com-
modūq; allaturus reuocet. Quis enim uenerabili bona-
rum artium genitrici, omnium mortalium benefactrici,
non omnia bona, omnem lucem, ornatūq; cupiat? Itaq;
incredibili studio (ferebar enim cupiditate inueniendi,
quæ magno commodo clarissimæ terræ futura prospici-
cerem, incēdendūq; ad hanc laudem, quos Deus ad eam
destinasset) reperta mihi est omnis ab ipsis largissimis
scatebris ad urbem usq; per agrum Romanum uagan-
ti, illaq; spiracula sequenti, uia non quidem nunc fluen-
tis aquæ, sed quæ felici priscorum Romanorum secu-
lo, forsan ad tempora Gottorum manabat in Urbem,
alluens, quemadmodum superius docui, campum Mar-
tium, quem locum omnium toto orbe pulcherrimum,
amoenissimūq; fuisse scribit Strabo. Reperta est autem
nec labore, nec tempore exiguo, cum omnis penè aquæ
ductus ab origine sit subterraneus, omniaq; tanto tem-
poris spacio uetustas miscuerit in agris, ut cū quatuor,
aut septem puteos introrsus iter aquæ monstrantes re-
pereris, hic necessario nullis amplius, uel multa indagi-
ne repertis, nescius quam in partem spiramentorum
ordo procurrat, incepto desistas. Sed quid non studio,
atq; industria, opponat sese difficultas omnis licet, mor-
tales consequuntur? Quo non aspirat ardor, quem spe-
culando, mentemq; exercendo semel concepisses? Recte
priscis dictum est, DEVS ADIVVAT FACI-
ENTES. Itaq; iuxta uiam Prenestinã, & Collatinam
ab urbe septimo, aut octauo milliario, in locis palustri-
bus, scatent uberrimi fontes, ijsq; nusquã in omni agro
Roma

Romano pulchriores, aut largius, abundantiusq; in lu-
cem exilientes. Atq; ex propinquis mōtibus, ut par est,
ea liquorum copia in hunc locum cogitur, ut omnia fon-
tibus irrigua, largas undiq; scaturigines manare cernas:
ut recte scripserit Iulius, locum esse palustrem, non qui-
dem aqua segni, aut lacunis restagnantium aquarum,
sed multitudine, ac largitate gelidorum, salubriumq;
fontiū. Ex his largus, ac perlucidus amnis coactus non
procul inde recipitur Aniene, qui ex monte Tyburtino
præcipitans, celeritatemq; ruinæ ubiq; demonstrans,
sefe Tiberi miscere paulo longius properat. Hanc cele-
ritatem, atq; hunc Anienis iuxta fontium horum scatu-
rigines præcipientem cursum constat Romanis indicio fu-
isse posse fontes hos licet accurrerent editi colles Romã
deduci, quod deiectionibus locis, depressiorq; sit Ro-
ma, nempe campus Martius, ut ad quam Anio cum Ti-
beri citatus fertur. Itaq; opere Signino circūiecto, quod
solidissimum, & ad continendas aquas aptissimum est,
coactisq; in unum omnibus scatebris, atq; his cliuis, qui
occurrerent, quorū plenus ager Romanus est suffosisis,
at cōuallibus circumactō semper per cliuos aqueductu
uitatis, aut in his arcus attollentes, Romam in campum
Martium, qui depressior locus esset, Roma autem in col-
libus habitaretur aquam deduxerunt. Hæc uestigia pas-
sim per agrum Romanum reperies, nunc uidelicet tumu-
los effossos, quod ordo frequentium, & inter se propin-
quorum spiramentorum demonstrat, quibus dum eru-
eretur aqueductus materiam effossam egerebant, dein-
ceps autem ipsum aqueductum cum usus posceret ex-
purgabant, aut in aliqua conualle, uideas nunc integros
arcus, nunc eorum fragmenta, Ab ipsis autem fontibus,
b quod

quod demissiore loco exprimentur in lucem, continuo per colles obiectos specus agere necesse fuit, ac longissime per subterraneum meatu iuxta uiam Prænestinam, & Collatinam aquam deducere. Inde tribus, aut quatuor passuum millibus propter hanc uiam confectis, flectitur ad uiam Tyburtinam, reditura ad Anienē, quem à principio itineris reliquisset. Hunc in magna conualle per arcus, qui ripæ fluminis imminent non procul à pōte Nomentano, prætergressa redit in uiam Nomentanam, eaq̃ per effossum collem traiecta, oblataq̃ alia cōualle, atq̃ arcus ascendens, flectitur Romam uersus ad uiam Salariam, seu Collatinam, Pincianam uē: Exinde uincta ingressa, ac ueluti cubito ad ortum, & meridiem sese retorquens, occasu, & septentrione relicto, inter portam Flaminiam, ac Pincianam subit moenia urbis semper meatu subterraneo, donec ad radices collis in campum Martium egressa super portam Septorum fundit se se per uicos urbis. Ipse igitur uia indices sunt itineris. Operæpretium autem est nosse, quæ nunc in urbe ex fonte Virginis hauritur aqua, non eam esse, quæ locis palustribus septimo ab urbe milliario, in agro Lucullano concipitur, autore Iulio: Sed cum ipse Frontinus in descriptione huius aquæ, afferat eam in illo subterraneo itinere multis acquisitionibus crescere, repertis scilicet dū aquæductus seruili manu effoderetur, nonnullis aquæ uenis, hisq̃ associatis, hæ sunt uidelicet quæ hodiernum fontem conficiunt uix mille passus extra urbem ortum habentes. Non est igitur hæc principalis, amplissimaq̃ illa aqua, uberrimi illi, illustresq̃ latices, sed tenues riuuli, non procul urbe nascentes. Ipsa quin etiam aquæductus magnitudo indicat, non riuulis illis fuisse paratum.

tum. Pleno autem alueo fluxisse docent currentis aquæ in pariete dextra, læuaq̃ impressa uestigia. Cum igitur fons hodiernus ea tenuitate habitatoribus incredibilem alacritatem afferat, quid fore putes, si quantus est ad scaturigines afflueret? Medius fidius omnia fora, domos, palatia, hortos fontibus irrigua uideremus. Ipsam planè Urbem huius aquæ commodo reflorentem, ingenti ad eam colonorum facta accessione spectaremus. Hos igitur admirandos, illustresq̃ fontes esse aquam Virginem omnibus poëtis, historijsq̃ celebrem, cum totus aquæductus, quem indicibus spiramentis secuti uenimus ad urbem, tum uerò Frontini descriptio perspicue comprobat, quod plenus scaturiginum, quod palustris hodiernus locus, quod spaciū ab urbe ipsum est, & iuxta uiam Prænestinam & Collatinam, quod iter aquæ totum penè subterraneū medijs effosis, penetratisq̃ montibus, & quasi eorum uisceribus adaperitis, ut uix mille passus super molibus arcuatis exeat in lucē, locis deiectionibus. Cumq̃ spatium ab urbe ad fontes recto itinere ad septem millia passuum extendatur, propter inflexiones tamen aquæ quod Romani effodere montes, ac per aquam circumagere maluerunt, quam in uallibus arcus attollere, nisi necessario cogerentur, efficitur ut hoc spatium ad alia millia septem passuum augeatur. Hi fontes hodie uocantur Salones, omnibus notissimi, nisi quod ignotum erat hanc esse Aquam uirginem hos olim fontes in Urbem solitos influere. Atq̃ adeo res obscura fuit, ut etiam illustres Romanæ curiæ uiri, qui ad hanc aquam, uillas extruxerunt, inscripserint marmore, hanc esse aquam Appiam, quos aperte fefellit codex mendosus Iulij Frontini, quo describens aquam Appiam, dixit

eam concipi uia Prgnestina sinistrorsus. Sed propter similitudinem scriptionis sinistrorsus, ac dextrorsus effectum est, ut de aqua Appia mendose sinistrorsus scriberetur, quod in alijs plerisque fit. Sed docere illustres illos uiros poterat reliqua pars descriptionis aquæ Appiæ, quam prosequitur Iulius, qua docuit caput huius aquæ esse ad Salinas, & ingredi urbem per portam Capenam, siue Appiam. Quod iter tenere non posse fontes Salonis, quod ager Romanus ad eam partem, nempe ad precipitantem Anienem, maxime deprimitur, nemini non perspicuum est. Exurgitque agri Romani dorsum ad ortum æquinoctialem portasque orientales urbis. Quo quidem assurgere minime Salonis aqua potuisset. Sed quid moror? nonne ipsi uulgo aqua Appia notissima est? ut quam ueteris appellationis remanente uestigio, uocant, Aqua d'Acio, quæ quidem eodem itinere quod Iulius docuit iuxta portam Appiam siue Capenam prolapsa, demum uiam Hostiensem intersecans deuoluitur in Tiberim semper ad meridiem: at Virgo in occasum, & Septemtrionem. Ipse quoque Virginis aqueductus. conspicuis illis uiris index esse poterat, hanc Appiam esse non posse, quod euestigio iuxta fontes illos ingrediens tererbratum collem, ac longissime per agrum Romanum circumacta tandem urbem influit in campo Martio, ubi marmorei tituli aquam Virginem demonstrant.

Percepta igitur insignis aquæ origine, deprehensis, indicatisque egregijs fontibus, nec non eorum itinere cognito, ac quanta futura sit urbi ex aqua commoditas, omnibus perspecto, iam certè perspicuum est, quid laudis affecuturus sit, quos titulos sibi, trophæumque erecturus, cui mentem ad hæc aspirabit Deus, magnum suæ
 laudis

laudis architectum eum constituens. Ac quanquam animi magnitudo ex difficilibus reddit facillima, ut si qua etiam grauior occurrat hoc in opere difficultas, ea magnam mentem tanto commodo proposito deterrere non debeat, attamen eadem nos prudentia, & rerum comprobatio quæ fontium originem, iter, & omnem huius rei naturam indicauit, docuit item nullam obstare causam, quo minus iniuria temporum, grauissimarumque Italiæ calamitatum concursu collapsam sanctissimi facti memoriam restituamus, atque eam minus, quam uideatur si nobiscum cogitauerimus labefactatam reparemus. Non enim proponitur nunc ut nouum aqueductum, quod fortasse opes hodiernæ præstare non possent, effodiamus, non ex longinquis spatijs aquam ad urbem euocamus, sed expectantem nostras manus, et ad se suas fontes implorantem reduci astare paratum non magnas expensas poscentem, exiguo labore refici posse inque eo omnia nobis fore procliuia prædicamus. Est integer totus, saxa illa, molesque tumulorum, efforata eadem sunt nullo labentis æui detrimento deleri, atque eueri potuerunt, idem collium situs, eadem locorum natura. Nihil ex pristina consuetudine ferè demutatum. Omnis enim aqueductus est subterraneus, non ut reliqui in altam Romam excelsis fornicibus aquam transportantes, quos senio, & Barbarorum iniurijs collapsos reficere nostræ opes forsitan non possent. At paucis locis cogemur duntaxat meatu infernè perpurgato, arcus reficere, quorum num etiam fundamenta extant, nonnunquam substructiones, quæ supersunt redintegrare. Quæ omnis expensa ipsis architectis autoribus, qui ad hæc uisenda, solerterque perpendenda sæpius con-

uenere uix ad quindecim millium aureorum summam accedit, si quis modo rectam secum rationem inire instat, secumque cogitet, quantus operarum numerus omni subterraneo meatu expurgando sufficiat, aut quid reficiendis paucis illis arcibus pecuniarum debeat. Ostensa quoque prudentibus, rerumque peritis ratio est euestigio recuperandarum expensarum cum refecto aquæ ductu, redditaque Vrbi uberrima aqua, qui Romanis olim mos fuit, idque nonnullæ Italiæ urbes retinent, ut aquæ uolentibus in suas domos deducere uenundetur, quod pretium longe multiplex inita ratione futurum est, quam expensæ reficiendi aquæ ductus. Tanta autem hæc aqua est, ut uniuersam urbem possit alluere uelut amnis decurrens, atque deprehensum quoque architectorum ratione est ubi in Campo Martio ex specubus illis prodit in lucem, cum locus is sit ad radices collis, reliqua deinceps hodierna urbs sit plana per totum campum Martium, reliquamque planiciem, in qua publicæ operæ fuerunt, templa, theatra, thermæ, urbs autem in collibus habitaretur, hunc locum altiore esse omni ipsa urbe, ut duci possit aqua per omnem. Primum in foris uberes spectare fontes, publiceque haurire licebit ante portam Flaminiam, urbem ingressis, tum per omnem ipsam uiam ad forum sancti Marci. Tum in foro Pantheon, in Campo Flore, demum per omnem urbem, omnibus illustriū uirorum domibus exiliente aqua Citriorumque lucos obeunte, non fontes ficticios, quorum iam ingens copia Romæ esse cepit, sed ueros naturalesque Latices fluere medijs in penentralibus aspiciemus: quo spectaculo, quid iucundius esse possit? Quis non laudibus in cælum feret, diuini muneris autorem, quando Nicolaus, & Sixtus sibi im-

morta

mortales titulos excitari uoluerunt, ob leues nescio quas huius aquæ sacras iacturas, idque non per totum aquæ ductum, sed ad caput tantum. Quis hodie uiroium prepotentum est, quin sibi intra palatium quibusuis expensis paret hanc uoluptatem, ut quando salientis aquæ, ueroque riuo decurrentis facultas denegata est, eam simulatis fontibus scatentem, murmurantemque aspiciat? Mitto ueriores, solidaque commoda. Aqua uenali ex Tiberi utitur Roma salubri quidem illa, quod ex montibus defluens, cruditates omnes multa spacia per saxa, harenamque deuoluta relinquit, aut quod sulfureus Nar excoquens redigit reliquam aquam ad naturam mitiorem. At illi fontes saluberrimi quoque sunt ex uicinis montibus longa spacia prolabentes, æstate tactu gelidissimi, hyeme calidiores, quod salubrium aquarum indicium est. At quanta lætitia erit, quæ rerum exoptanda commutatio ab aqua uenali, cuius sæpe inopia est, quam ex longinquo flumine allatam, eamque sæpius limosam, ac turbidam emere, ac subito bibere cogimur, uerum esse ad aquam omnibus expositam, ac paratam ad ueros, uberesque fontes, unde omnes ad satietatem hauriant, & commodè utantur? Quid aliud hoc planè futurum est, quam ipsam denuo condere urbem. At quæ nam fraus, aut inuidia nunquam non conatibus honestis inimica, dissuadensque utilia, nos deterreat ab inceptis, quibus proxime ad superos accedamus, futuras scilicet has intolerabiles impensas, aut cum sint inclyta, plenaque laudis, deiciat, ac deprimat, non esse tanti, ut huc aduertere mentem principes deceat. Iterum itaque moneo debere nos huc omnem cogitationem, uimque animi conferre, intentè perpendere, num uera sint quæ scribantur. An

b 4 reip

reipub. tantopere intersit rationibus scribentis persuaderi. An uerè hæc sit aqua Virgo, atq; his ex locis aduerheretur urbem, an extet antiquus aquæductus integer ferè totus quippe subterraneus intra montium, saxorumq; duritiem cuniculis actis, tofoq; suffosso. An is uerus sit uirginis aquæductus, & an facile possit opus non magnis expensis restitui. Magnas autem dico, quæ superent opes hodiernas. At ego contendo multa quotannis solitos facere pontifices longè maioris impendij. Quòd si hæc refugiunt, nequid detrimenti publicum ærarium patiatur, at populum, quoniam totius urbis hoc beneficium est, in singula capita ad hoc opus concurrere iubent. Nam neq; multum erit quod à singulo exigatur. Sed hæc mihi facillima uidentur, si modo non desit, aut succumbat animus, qui sæpe ad bona, laudataq; frigescit. Nec subit uirtutis imago. Paucos enim euexit ad æthera. Hoc me quidem omni spe destitutum ægritudine conficit deuium iter nostrum, seclusumq; à consortio Deorum aspicientem, in cælumq; auolasse, quæ terras aspectu iucundissimo solari consueffet, & crudelem inter algores, noctemq; profundam nos deseruisse, ut non uè exulare sorores omniq; aditu prohiberi uideremus. At erit cum refflorètem urbem, cum uer antiquum redijisse lætabimur. Nulla nostros oculos res exoptata dif fugiet, excussa q; hyeme terris irradians nouus ardor afflabit. Et Charites manibus spargent lilia plenis. Quæ igitur, ut ad lymphas redeam, tam abiecta Italiae urbs est, (nam sæpe parua magnis, ut ille inquit, rectè conferuntur,) quæ non etiam difficili transitu fontes, seu flumina ad se deduxerit? Alia saxa inter ardua, & scopulos, præruptas, asperasq; rupes, iter fontibus aperientes,

nullis.

nullis sumptibus parcentes, qualem Iguuij patriæ meæ aquæductum suspiciendo obstupesces, aut Perusiæ longissimè petitam, & ex alto monte in infimas ualles tubis plumbeis ruentem, hinc tantundem in alterum collem resurgentem, forumq; urbis, quod altissimo in loco est, ascendentem aquam aspicias. Quæ quidem & magna fuit audacia, & non credendis sumptibus exacta. Brixia Cenomanorum urbs, tantum fructum ex aquæductu in eam procul deducto percipit, ut nemini non liceat, uel priuato, ac plebio emptam aquam deducere in atrium, pomarium, omnemq; domum. Quid cæteras urbes memorem res omnium oculis expositas explicās? Sola ne regina orbis, principum incuria, suis in perpetuum commodis ornamentisq; carebit? Non redibit, quæ facile redire possit, ad eā uetus pulchritudo? Quid autem ipsi principes morantur, an dum eos manibus prensantes ad ipsas scaturigines per totū aquæductum, ad postremos in urbe puteos, ac spiramenta deducamus, eisq; dextra protensa, effossos colles, uiaq; sectam intra supercilia, & interiorum laticis meatum ostendentes, non fabulosa, atq; arbitraria, sed maxime probata nos referre doceamus? Iterum edico oportere exhaurire aquæductum, terra, rebusq; alijs egestis longo tempore eò deuolutis, ex quo uidelicet effracta ad ipsos fontes aquæductu, signinoq; opere deleto, quo latices cogebantur, qui mox semitam illam subterraneā subibant, delapsi per planum ad Anienem redierunt relicto itinere ad Urbem, ipse autem interior meatus inde procurrens uacuis aqua media fecat iuga, frequenti puteorum ordine supernè perspectus, quos secutus primū in uiam Prænestinam ingredieris, eos semper habens à leua mul

b s tis

tis caprificis ad fauces enatis, sed cum ad urbem propius accesseris, oblata ingenti ualle flectit iter à uia Prænestina, uersus septemtrionem per agros, donec transgressus uiam Tyburtinam, semper in septemtrionem uersus Anienem descendit. Hoc autem inflexo itinere progreditur, quod ualles obstabant, ac præstare Romanis uisum est per tofum incisum, per specus, aut cuniculos longissimè pertinentes quam opere arcuato nisi cum necessitas compelleret aquam ducere, cum in eo minores sumptus fierent. Nam extruendo opere arcuato, calce, sabulo, lateribus, tum ædificandi peritos adhibere opus erat, at effodiendis tumulis, feruorum multitudine res expediebatur. Fit quidem ut nonnullis locis cognitionem, indiciaque aquæductus amittas, nesciusque per agros circumuagari cogaris, ueluti si quis uenationi insilit, sed demum redit in lucem spiramentorum ordo. Quorum pleraque agricolæ feruntur obstruxisse propter crebros iumentorum casus. Omnis autem hæc spiramentorum uia, facile perspicietur, nullaque amplius obscuritas scrutantibus offeretur si subeuntes operæ meatum aquæ perurgando detexerint, iterque ante oculos apertum, expeditumque ad urbem usque tenere ceperint. Fieri autem id prædicant oportere non æstate, propter algores interius à superno calore refugientes hominibus intolerabiles. Hyeme autem ob diuersam causam supernum frigus, ut in puteis, fontibusque fit, naturali calore non ferente calet intimus meatus. Superest igitur ut si cui nostra ætate rem maximi commodi edendo sese celebrè, & quod caput est, gratum, acceptumque superis reddere propositum fuerit, huicque rei omnibus modis studendum sibi persuaserit: superest inquam ut tantæ laudis comparandæ

dæ occasionem elabi non sinat, neu diutius amissorum fontium incommodum ueterascere, aut hanc aboleri memoriam patiatur, ipsumque aquæductum, qui tametsi nonnullis iniurijs acceptis, effringi tamen, euertere non potuit, saltem ne senio, ac desuetudine fatiscens, funditusque labefactatum amittamus, ut nulla posthac hominum memoria possit restitui. Quam quidem iacturam haud inuitus fatear, futuram non mediocrem urbis calamitatem. Et quoniam ea temporum alacritas tenebris abactis renidere iam cœpit, ut in dies urbs ex foedissimis miserijs, quibus esset obruta paulatim resurgat. Iam enim seditiosorum ciuium, qui quotidianis eam cladibus deuastabant, furor compressus est. Iam publicis uis, aut in syluis insidiari soliti latrones è medio sublatis sunt, quorum teterrima importunitas infesta omnia itinera reddiderat, ipsa autem eorum latibula, densissima nemora penitus patuere, omniaque in agris aperiri cœperunt. Iam hi, qui ei nihil non iniuriarum ad omne tempus inferre parati essent, longius submoti sunt. In dies autem domicilij, uiarum pulchritudine, tectorum uenustate, ad pristinam magnificentiam illustratur, fitque maior ad eam colonorum concursus, tempus quoque posceret, ut hæc quoque redditi fontis felicitas cæteris ad eam redeuntibus gratijs adderetur.